

Chisinău

la linia roșie

,

Chişinău

la linia roşie ,

Chişinău, 2024

Chișinăul vechi, jertfa corupției și indiferenței

Cuvânt-înainte de Vitalie Ciobanu

Orașul Chișinău, ca și întregul ținut al Basarabiei, a trecut în ultimii două sute de ani prin mai multe transformări. Unii au spus că acestea l-au înnoit, modernizat, alții că l-au desfigurat, i-au subminat identitatea.

Spre deosebire de alte orașe importante din sud-estul Europei, Chișinăul nu a avut prea multe monumente istorice și arhitecturale care să facă din el o metropolă cu „ștaif”. Cu atât mai dureroase au fost pierderile cauzate de istoria zbuciumată a secolului XX, în special distrugerile din iulie 1941, atunci când agenții NKVD în retragere au dinamitat orașul, aplicând tactica „pământului pâjolit” ordonată de Stalin, și dezastrul din august 1944, provocat de ofensiva Armatei Roșii spre Nistru.

Regimul sovietic a ras de pe fața pământului mare parte din edificiile ridicate în perioada țaristă și patrimoniul arhitectural interbelic. Un exemplu emblematic este Casa Eparhială din centrul Chișinăului, o bijuterie arhitecturală, aruncată în aer de sovietici în 1941 și definitiv demolată în 1947, deși reconstrucția ei ar mai fi fost posibilă. Orașul a căpătat o amprentă stalinistă, a fost înțesat cu construcții faraonice și cu faimoasele „cutii de chibrituri” muncitorești din epoca Hrușciov, cu patru sau cinci etaje, lipsite de

orice ornamentație. Mai spre sfârșitul primului deceniu al independenței a venit boomul imobiliar capitalist și s-a declanșat febra demolărilor care continuă și azi. Poți să numeri pe degete monumentele care mai stau în picioare, care depun mărturie pentru istoria Chișinăului. Pe cele mai multe le găsim doar în fotografii de epocă: sunt aidoma unor fantome străvezii care tremură deasupra unor clădiri ridicate în locul lor pe timpul regimului sovietic sau a unor blocuri-turn construite ilegal în anii independenței.

Autoritățile centrale, sub diferite guvernări, poartă vina pentru situația jalnică a multor clădiri de patrimoniu. Aflate în proprietatea statului, ele au fost înstrăinate, subevaluate, privatizate pe sume mici. Din 1993 și până în prezent, Legea monumentelor istorice nu a fost reînnoită în așa fel încât să apere mai bine monumentele. Dimpotrivă, înstrăinările și demolările au continuat. Consiliul Național al Monumentelor Istorice, subordonat Ministerului Culturii, nu se lasă nici el mai prejos și ba respinge, ba aprobă construirea unor blocuri multietajate de birouri și apartamente, punând în pericol integritatea edificiilor de patrimoniu, urâtind iremediabil centrul istoric. În asemenea cazuri nu poți să nu te gândești la corupție.

Primăria și Consiliul Municipal Chișinău, în toți cei 33 de ani de independență, au participat la acest dezastru. Au exclus nucleul istoric al capitalei din Planul Urbanistic General aprobat în 2007 – document care a trecut, fără succes, prin mai multe tentative de revizuire. Edilii s-au pliat pe interesele mafiei imobiliare, dornică să acapareze „hălci” tot mai mari din perimetrul istoric al orașului.

La începutul anilor 2010 a existat o mobilizare în rândurile breslelor profesionale pentru protejarea monumentelor istorice – articole în presă, petiții, demersuri către Guvern și pe lângă Consiliul Municipal Chișinău –, dar toate aceste presiuni n-au putut destrăma încrengătura de interese ilegale care roiau în jurul centrului istoric al capitalei. După o alertă mediatică speculată politic, se intra în același cerc vicios.

Mai activi s-au dovedit a fi tinerii din societatea civilă, care au recurs la pichetări și proteste de stradă în apărarea unor clădiri de patrimoniu aflate în pericol de demolare, au desfășurat și acțiuni de reabilitare a unor spații urbane abandonate. În această ordine de idei putem cita salubrizarea din primăvara lui 2017 în Parcul „Zaikin” sau protestul tinerilor de la *OccupyGuguță* din 2018, împotriva distrugerii Cafenelei „Guguță”, în locul căreia o firmă asociată oligarhului Plahotniuc plănuia să ridice un hotel cu 13 etaje, cu efecte devastatoare asupra Grădinii Publice „Ștefan cel Mare”. Iar protestele societății civile au continuat și în 2021, la doi ani după fuga oligarhului, în fața instanțelor de judecată, care urmează să dea verdictul final. Să amintim și crearea unui centru cultural, de către un grup de artiști independenți, la Casa Zemstvei, ca și mișcarea împotriva construcției unei necropole în parcul de la Kentford, reabilitarea scuarului de la Teatrul „Cehov” ș.a.

În toate aceste acțiuni s-au remarcat inițiativele cetățenești și asociațiile obștești „Poștașii Chișinăului”, „Orașul meu drag”, „Consiliul Național pentru Participare”, „Rețeaua civică urbană”, „Oberliht”, „Platzforma”, „Comunități Active pentru Democrație Participativă”, „Teatrul-Spălătorie”, „Salvați Chișinăul”, ca și mulți activiști civici. Revista *Contrafort* – publicație literară independentă, fondată în 1994 – a găzduit o serie de articole despre patrimoniul arhitectonic al Chișinăului și a oferit un spațiu de rezonanță vocilor culturii alternative din Basarabia.

Mobilizarea civică a reușit uneori să oprească buldozerele, alteleori mai puțin, cum a fost în cazul Conacului Teodosiu,

distrus sub guvernarea comunistă în 2005, sau în cazul Casei Poștei (din care a rămas doar fațada), demolată sub mandatul primarului liberal în 2011. Nu a contat faptul că erau clădiri trecute în Registrul Monumentelor Istorice. Cinematograful „Gaudeamus” constituie un alt caz, mai recent, în care organizațiile civice au izbutit să prevină demolarea totală a clădirii de către o companie imobiliară care voia să înalțe pe acel loc un bloc de apartamente, însă edificiul a fost compromis: ruinele lui, năpădite de bălării, reprezintă o mostră strigătoare la cer a nesimțirii și corupției edilitare.

Mai multe acțiuni civice din 2023 au reușit să suspende intenția majorității parlamentare PAS de a trece cu titlu gratuit Corpul 2 al Bibliotecii Naționale în proprietatea Mitropoliei Basarabiei, fără o bază legală. Cazul Stadionului Republican, demolat de guvernarea comunistă în 2007, a stârnit de asemenea protestele mai multor ONG-uri, care au cerut amenajarea pe acest loc viran a unui parc pentru recreerea locuitorilor din zonă. Autoritățile nu le-au luat în seamă revendicările și au decis, în siajul guvernărilor precedente, să vândă perimetrul fostului Stadion Republican guvernului Statelor Unite, care plănuiește să construiască aici un sediu nou pentru ambasada sa la Chișinău.

Alte clădiri vechi stau între „a fi și a nu fi”: nu se știe cât vor rezista sub acțiunea factorilor naturali ai eroziunii, factori „supravegheați” îndeaproape de mafiele imobiliare, pe fundalul inacțiunii și complicității autorităților centrale. Moara Roșie, de pildă, un monument de secol XIX, clădire înțesată de legende, se află la cheremul unei companii private, căreia primăria i-a vândut terenul aferent, și doar faptul că se află în Registrul Monumentelor Istorice o protejează de demolare. Casa Herța, parte a Muzeului Național de Arte Plastice din Moldova, și Casa Kligman din proximitate, incluse într-un program de restaurare inițiat de aproape două decenii, dar fără să dea semne că se va realiza vreodată, sunt copleșite vizual de un hotel construit împotriva tuturor normelor legale, după mai mulți ani în care scheletul lui de beton a stat să se prăbușească peste cele două edificii istorice. Într-o situație similară se află și clădirea fostului Muzeu de Arheologie, intrat în 2006 într-o incertă perioadă de restaurare. Încă o dată: bani obscuri pentru hoteluri și blocuri-turn se găsesc în noua societate „capitalistă” din Republica Moldova, în timp ce statul strânge din umeri când vine vorba de păstrarea și salvagardarea patrimoniului istoric și cultural. Are alte priorități.

Se mai întâmplă și accidente, din păcate, dezastre „neplanificate” ce trebuie să-și afle o soluție. Filarmonica Națională „Serghei Lunchevici” a ars în urma unui incendiu în 24 septembrie 2020. Misiunea de a restaura clădirea Filarmonicii – o instituție care a dus departe în lume fama artei muzicale basarabene – revine actualei guvernări proeuropene de la Chișinău. Or, suma uriașă pe care o vehiculează Ministerul Culturii, necesară lucrărilor de reconstrucție, pare mai degrabă o scuză pentru a nu întreprinde nimic decât rodul unui calcul făcut cu hârtiile pe masă.

Dacă în țări central-europene mai dezvoltate restituirea unor clădiri către foștii proprietari deposedați de regimul comunist a inclus obligatoriu clauze privind restaurarea și conservarea edificiilor de patrimoniu, în Republica Moldova, unde nu există o lege a restituirilor, asemenea clădiri „cu pedigree” au un statut extrem de precar, sunt victimele dezinteresului și corupției de la nivelul autorităților centrale și locale și ale lăcomiei unor „dezvoltatori” cinici.

Când vorbim despre distrugerile din Chișinău, îmi vine în minte soarta fostului cartier Uranus din București, făcut una cu pământul în numele satisfacerii poftelor megalomane ale dictatorului Ceaușescu. Dacă am pune cap la cap actele de barbarie săvârșite în ultima sută de ani, inclusiv în perioada postsovietică, la adresa clădirilor de patrimoniu din capitala Basarabiei, am obține un tablou apropiat de magnitudinea ruinelor pe care a fost înălțată Casa Poporului...

Chișinăul este doilea oraș ca populație din spațiul românesc, dar poate și cel mai nedreptățit, mai lovit de vremuri ostile, de lipsa de responsabilitate a statului și de indiferența majorității locuitorilor săi. Pentru că nu e vorba doar de valoarea financiară a unor edificii de epocă, ci și de un conținut spiritual și uman care nu poate fi cuantificat în bani. Sperăm ca procesul de integrare și aderarea propriu-zisă a Republicii Moldova la Uniunea Europeană să aducă oportunități mult mai bune pentru salvagardarea patrimoniului arhitectural al Chișinăului și al întregii țări, întrucât, odată cu fondurile consistente pe care le vom putea accesa pentru restaurare, se vor impune directive mult mai severe pentru păstrarea și conservarea lui.

Veți găsi în acest catalog, listate și prezentate într-o formă rezumativă, câteva din importanțele monumente

arhitectonice ale Chișinăului pentru care încă mai putem face ceva – azi, nu mâine, când ar putea fi prea târziu! –, dacă vom reuși să sensibilizăm opinia publică, dacă vom pune presiune pe autorități, obligându-le să-și ia în serios angajamentele față de moștenirea noastră istorică și culturală.

Societatea republicană „Știința” (anii 1970). Colecția MNIM

Conacul urban Rîșcanu-Derojinski

Str. București nr. 62

Monument de categorie națională (RMRM nr. 244)

Clădirea unui centru de afaceri (2024)

Anii construcției: anii 1870, arh. Alexandru Bernardazzi

Funcțiune: Conac urban (anii 1870–1940); sediul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (anii 1950); Societatea republicană „Știința” (anii 1960–1980); Direcția Filarmonicii și Palatului Național (sfârșitul anilor 1980); Direcția de deservire a corpului diplomatic de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe (1996–1999); centru de afaceri (în construcție)

Arhitectură: Amplasat pe colț, cu parter și etaj pe un plan rectangular, imobilul are intrarea din stradă printr-o logie ridicată pe trepte largi, iar fațada laterală deschisă printr-o terasă spre grădina de flori. Planimetria era funcțională, compartimentată în încăperi, cu intrările din curte printr-un vestibul. Inițial, paramentul pereților era diferit: la parter imita bosajele orizontale, la etaj era neted și pe fundalul lui se profilau detalii de inspirație barocă, cu pilaștri între golurile ferestrelor și fronton triunghiular deasupra salonului aflat la etaj. Fațada era încununată de un parapet cu tumbe și baluștri de piatră. La începutul anilor 1950, clădirea a fost extinsă – pentru o sală de ședințe cu locurile dispuse în amfiteatru, pe locul fostei grădini cu flori –, cu preluarea simetrică, în raport cu axa centrală, a volumetriei și a compoziției fațadei. Dintre construcțiile auxiliare a supraviețuit poarta de acces din strada Vlaicu Pârcălab.

Istoric: Conacul urban, proiectat în anii 1870 de arhitectul Alexandru Bernardazzi, a aparținut Ecaterinei Rîșcanu-Derojinschi, exponenta unor vechi familii boierești moldovenești și poloneze. În perioada interbelică, proprietarii imobilului au fost moștenitorii unui oarecare Kogan. După război s-au făcut lucrări de extindere a edificiului, care a devenit sediul Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. După construirea sediului nou al guvernului, fostul conac a fost utilizat de Societatea republicană „Știința”, iar ulterior, închiriat de diferite asociații.

Istorie recentă: În 2009, aflat în gestiunea Ministerului Culturii, conacul a fost vândut – ilegal, spun unele surse – pentru suma de 3,3 milioane de lei (circa 200.000 de euro) unei companii offshore, iar în anii următori a încăput pe mâna mai multor samsari obscuri (la rubrica „numărul de tranzacții” din *Cadastrul bunurilor imobile din Republica Moldova* este trecut „informația nu este disponibilă”). În ciuda unor investigații efectuate de presa de la Chișinău și a reacției societății civile, Consiliul Național al

Monumentelor Istorice a votat în 2017 pentru construirea pe acest teren a unui hotel cu 12 niveluri, după ce respinsese în repetate rânduri proiecte similare, inclusiv în 2014, când refuzase eliberarea unui aviz pentru un hotel cu 6 etaje. În 2018, tot pe parcela clădirii a obținut autorizație de construcție proiectul unui centru de afaceri și al unui hotel. În prezent, în coasta conacului Rîșcanu-Derojinschi, mutilat în totalitate, se înalță un masiv bloc-turn, care domină abuziv strada București.

Muzeul de Stat de Arte Plastice al RSSM (anii 1960). Colecția ANA, DGAN, f. 669

Casa Herța

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 115

Monument de categorie națională (RMRM nr. 349)

Filială (închisă) a Muzeului Național de Artă al Moldovei (2024)

Anii construcției: 1903–1905, arh. Heinrichk von Lonsky

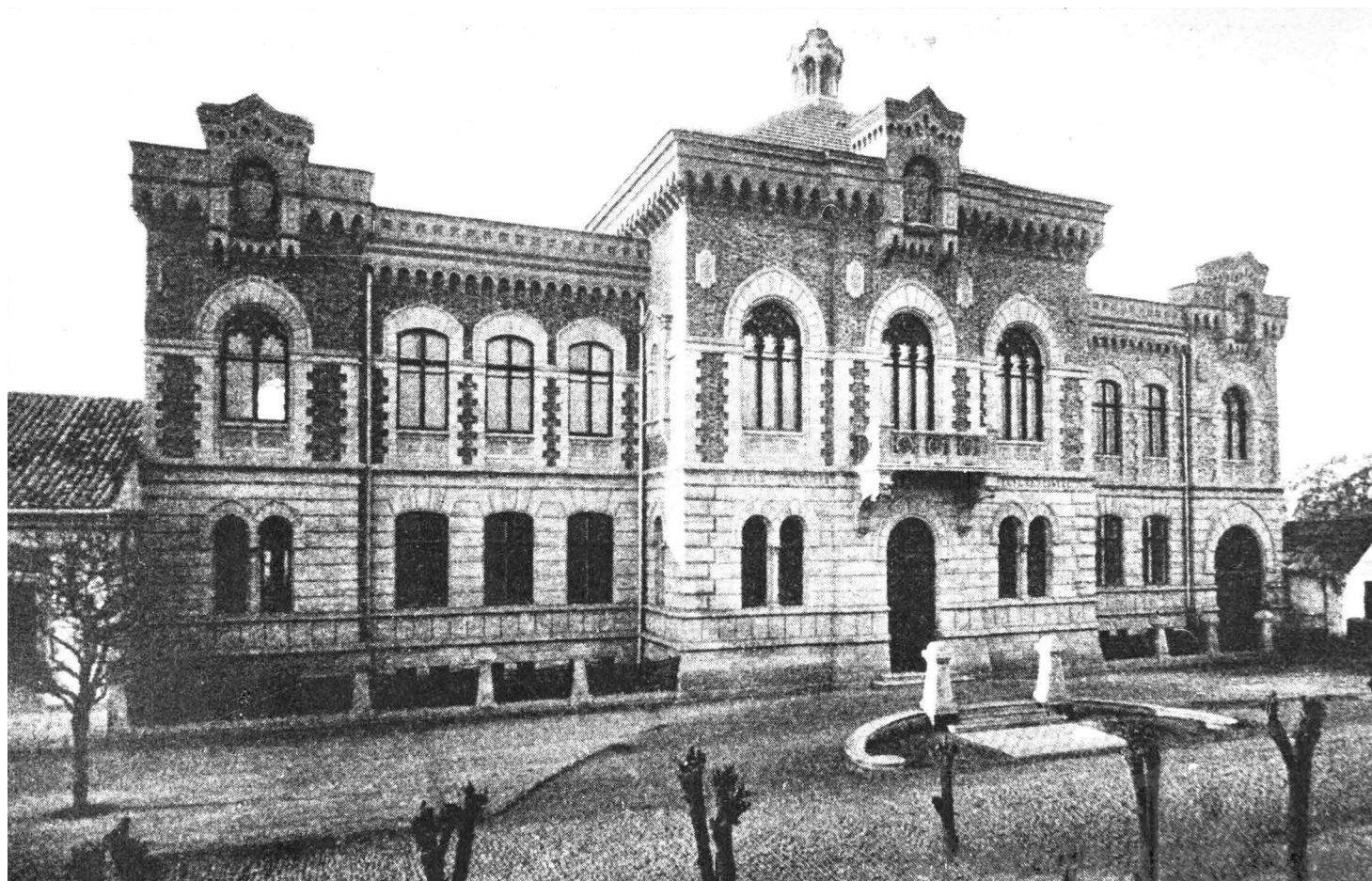
Funcțiune: conac urban al familiei Herța; clădire a Regimentului de infanterie „Volânia” (1907); sediul Teatrului „Modern” și sediul Ministerului Basarabiei (perioada interbelică); Pinacoteca Municipiului Chișinău (1939–1940); Muzeul de Stat de Arte Plastice al RSSM (1940–1941; 1944–1976); filială a Muzeului de Stat de Arte Plastice al RSSM, ulterior cu denumirea de Muzeul Național de Artă al Moldovei (1976–prezent)

Arhitectură: Vila urbană „Casa Herța”, cu un singur nivel, este construită la aliniamentul bulevardului, pe un plan cu un rezalit central și două rezalite laterale la fațada principală. Planimetria este organizată de un culoar ce coincide cu axa longitudinală a clădirii, cu camere în anfiladă axială. Intrarea în casă se face prin rezalitul din dreapta, de lângă poarta de acces în curte; în cel din stânga se află o capelă sau un cabinet. Rezalitul central este evidențiat printr-un parapet, în spatele căruia se înalță un trunchi de piramidă pătrată. În vârful ei, împrejmuț cu un grilaj decorativ, există un lanternou prin care pătrunde lumina naturală – soluție tehnică larg utilizată la începutul secolului XX, ca și sistemul de încălzire instalat în subsol. Între rezalitele laterale, în retragere de la aliniamentul străzii, se află o grădiniță cu vegetație decorativă. Arhitectura casei este finisată cu stilizări istorice în formele barocului vienez: reliefuri, basoreliefuri, ornamente vegetale și geometrice, stucaturi poleite la interior și zugrăveli policrome pe tavanul-oglină.

Istoric: Proprietarul inițial al clădirii a fost Vladimir Herța, avocat, om politic, vicepreședinte al Partidului Național Moldovenesc și al Societății Culturale Moldovenești, primar al orașului Chișinău (1918–1919), fondatorul Ligii Românești din Basarabia (1919). Imobilul a fost construit în 1905 pe locul casei moșierului Iorgu Balș, care fusese transformată la un moment dat în orfelinat. În 1907 a fost transmis Regimentului de infanterie „Volânia”. În anii 1930 a devenit Teatrul „Modern”, iar mai târziu, sediul Ministerului Basarabiei. La 26 noiembrie 1939, la câțiva ani după moartea lui Vladimir Herța, aici s-a deschis Pinacoteca Municipiului Chișinău, prima instituție muzeală cu activitate orientată spre colecționarea, conservarea și popularizarea operelor de artă plastică din Moldova. În același an, după anexarea Basarabiei la URSS, Pinacoteca a fost reorganizată în Muzeul de Arte al RSSM, apoi în Secția de artă occidentală a muzeului. În 1941 patrimoniul

acestui a fost evacuat și a dispărut. După război, instituția a fost reînființată cu opere aduse din alte muzee din URSS și redenumită Muzeul de Stat de Arte Plastice. Tot în perioada sovietică, clădirea a fost unită printr-o galerie cu imobilul alăturat, Casa Kligman. Până în 1988, ambele au găzduit galerii ale Muzeului Național de Artă al Moldovei (MNAM).

Istorie recentă: În urma cutremurului din 1986, sediul muzeului a fost grav avariat, iar în 1988 Casa Herța și Casa Kligman au fost închise pentru restaurare. Un șantier s-a deschis în 2006, însă a fost oprit pe motiv că lucrările nu erau executate conform normelor prevăzute. Deși bugetul de stat pentru anii 2020–2023 (anexa 6: Cheltuielile pentru investiții capitale) avea prevăzute fonduri pentru edificiile MNAM din bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, lucrările de restaurare nu au demarat.

Muzeul National de Artă al Moldovei

Str. 31 August 1989 nr. 115

Monument de categorie națională (RMRM nr. 205)

Muzeul Național de Artă al Moldovei (2024)

Anul construcției: 1901, arh. Alexandru Bernardazzi

Funcțiune: Gimnaziul pentru fete fondat de principesa N.G. Dadiani (1903–1917); Liceul pentru fete nr. 2 (1918–1940); sediul Comitetului Central al Partidului Comunist al RSSM (1944–1964); Palatul pionierilor și elevilor (1964–1976); Muzeul de Istorie a Partidului Comunist al Moldovei (1976–1989); Muzeul Național de Artă al Moldovei (1989–prezent)

Arhitectură: Clădirea este construită în partea centrală a orașului, la aliniamentul străzii, pe un plan în formă de „T”, cu demisol, parter și etaj, cu arhitectura tributară stilizărilor istorice inspirate de goticul florentin. În corpul unde se învâța, orientat în adâncul curții, planimetria a fost soluționată cu un culoar central, cu distribuirea laterală a fostelor săli de clasă; pe latura orientată spre stradă, încăperile erau dispuse în anfiladă circulară. Fațada principală are o compoziție simetrică – două rezalite laterale și un rezalit central voluminos, accentuat de un acoperiș piramidal dominat de un lanternou – și balcon-tribună la etaj, tradițional pentru o instituție de învățământ. Paramentul este variat, executat din zidărie aparentă, cu parterul în bosaje de gresie și etajul din cărămidă arsă. În firidele în arc erau plasate sculpturi alegorice, azi dispărute. Partea superioară a pereților este conturată de o friză masivă, rezultată din console legate printr-o arcatură – procedeu reluat și la alte clădiri din Chișinău ale aceluiași arhitect.

Istoric: Sediul Gimnaziului pentru fete fondat de principesa Natalia Dadiani a fost construit în 1901 de arhitectul Alexandru Bernardazzi. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial clădirea a fost deteriorată, iar partea superioară a fost refăcută postbelic. Aici s-au aflat, pe rând, sediul Comitetului Central al Partidului Comunist al RSSM, apoi, din 1964, Palatul pionierilor și elevilor, din 1976, Muzeul de Istorie a Partidului Comunist al Moldovei, iar după declararea independenței Republicii Moldova, Muzeul Național de Artă. După cutremurele de la sfârșitul secolului trecut, suprafețe mari din muzeu, grav afectate, au fost multă vreme închise publicului. Expozițiile permanente (de artă veche și artă europeană) au fost restrânse, iar cele temporare erau organizate în spațiile expoziționale din anexe.

Istorie recentă: În urma unui memorandum semnat în 2014, Guvernul României a oferit 2,8 milioane de dolari Republicii Moldova pentru reabilitarea a trei edificii culturale de

categorie națională, printre care și Muzeul Național de Artă. Datorită acestui important stimulent, muzeul a putut să implementeze proiectul de restaurare și să-și redeschidă pentru public spațiile expoziționale. În baza datelor despre bugetul național din anii 2012–2022, disponibile pe site-ul Ministerului de Finanțe al Republicii Moldova, se constată că Muzeului Național de Artă i-au fost alocate constant resurse financiare pentru investiții capitale, ceea ce a permis finalizarea în mare a proiectului de restaurare.

Cazul MNAM reprezintă unul dintre rarismele proiecte de restaurare aplicate cu succes. Rezultatul sunt salvarea monumentului de arhitectură și valorificarea spațiului său interior, care oferă publicului acces la patrimoniul plastic aflat în custodia muzeului.

Banca Națională (prima jumătate a sec. XX). Colecția MNIM

Muzeul de Arheologie

Bd. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni nr. 35

Monument de categorie națională (RMRM nr. 258)

Clădire (închisă) a Institutului Patrimoniului Cultural (2024)

Anul construcției: 1869, arh. Alexandru Bernardazzi

Funcțiune: conac urban al familiei Ianușevski (1869); Conacul Casso (1870); Conacul Donici (1870–1897); Conacul Katakazi (1901–1916); Banca Națională Română (1918–1944); Banca de Stat a RSSM (anii 1960–1970); Muzeul de Istorie a Partidului Comunist al Moldovei (1968–1976); Muzeul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe a Moldovei (1977–2006)

Arhitectură: Casa a fost ridicată în două etape, pe un plan unghiular, cu un singur cat pe un demisol căptușit cu piatră, cu două fațade tencuite neted, construite la aliniamentele străzilor. Partea veche a casei se deosebește prin registrul inferior din bosaje „diamant” și prin brăul de deasupra demisolului. Fațada cu intrarea, orientată spre Grădina Publică Ștefan cel Mare, este asimetrică, alcătuită din șase axe, cinci de ferestre și una a intrării, aceasta amplasată lateral spre dreapta, unde se află intrarea în curte. Intrarea în casă se face printr-un rezalit, la care este alipit porticul cu aspect oriental, cu gol în arc în plin cintru, deasupra căruia o fereastră circulară luminează holul. De la nivelul străzii se urcă la parter pe trepte interioare. Ferestrele sunt în arc semicircular, conturate cu o arhivoltă din ciubuc răsucit, sprijinite pe mici console. Pe axa lor se află orificiile îngemănate ale aerisirii demisolului, iar deasupra, în friza netedă de sub cornișă, ferestrele triple ale aerisirii podului. Cornișa casei, ca și cornișa portalului de la intrare, este proeminentă, susținută de arcuri în consolă dispuse dens, dar doar atât cât ține clădirea din prima etapă.

Istoric: Construcția casei, inițial proprietate a Iuliei Ianușevski, a fost definitivată în 1869. La începutul lui 1870 imobilul a fost cumpărat de Elena Ștefan Casso, ca zestre adusă la căsătoria ei cu Gheorghe Nicolaevici Donici, consilier titular de stat. În 1878, după încheierea Războiului Ruso-Turc, în subsolul casei a fost ținut în captivitate Osman Pașa, fost comandant al armatei otomane, luat prizonier la Plevna – eveniment care probabil a servit ca sursă de inspirație pentru unele detalii de decor oriental în etapa a doua a construcției clădirii, din anii 1880. În 1901 proprietar devine Mihail Katakazi, deputat în Adunarea Nobilimii basarabene, iar în 1916 casa trece în proprietatea familiei Anghel. În perioada interbelică a servit drept sediu al Băncii Naționale, iar în perioada sovietică a găzduit două instituții muzeale.

Istorie recentă: Din 1977 clădirea a găzduit birourile de cercetare ale Muzeului de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Chișinău și spații de depozitare a peste 800.000 de exponate, datând din paleolitic până în Evul Mediu, care au fost înfățișate publicului abia în 1986. În 2005, conform unei hotărâri de guvern, Muzeul de Arheologie a fost comasat cu Muzeul Național de Istorie a Moldovei (MNIM), cu transferarea patrimoniului arheologic, fără ca edificiul să treacă însă în administrarea MNIM, care a intrat într-o lungă și incertă perioadă de restaurare. Până în prezent, din lipsă de spațiu, doar 4% din patrimoniul arheologic transferat a putut fi inventariat științific, luat în evidență și depozitat în spații adecvate. Imobilul ține astăzi de Institutul Patrimoniului Cultural, subordonat Ministerului Culturii.

Comunitatea profesională pledează pentru restaurarea edificiului, care să găzduiască un Muzeu de Arheologie modern, cu spații expoziționale interactive pentru vizitatori și laboratoare dotate pentru cercetare, documentare și restaurarea patrimoniului arheologic. În acest sens, pe adresa autorităților centrale au fost expediate mai multe memorii, ultimele în aprilie 2022, rămase însă fără vreun răspuns.

Institutul Agricol din Chișinău (anii 1950). Colecția Iurie Șveț

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice (corp 1)'

Str. Alexei Mateevici 111

Monument de categorie națională (RMRM nr. 204)

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, corp 1 (2024)

Anii construcției: 1903–1905, arh. Vladimir Țigancu; anii 1950, reconstrucție, arh. Etti-Rosa Spirer

Funcțiune: Gimnaziul nr. 3 pentru băieți (1905–1914); spital militar (1915–1917), sediul Sfatului Țării (1917–1918); Gimnaziul pentru băieți „Alec Donici” (1920–1934); Facultatea de Științe Agricole, ulterior Facultatea de Agronomie (1934–1940); Institutul Agricol din Chișinău (1944–1984); Institutul de Stat al Artelor (1985–1999); Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice (1999–prezent)

Arhitectură: Aflată la marginea de sud-vest a orașului, într-o zonă unde căderea bruscă de relief limita extinderea teritorială a așezării urbane, clădirea cu etaj și demisol, ridicată pe un plan cu două aripi unite printr-un tronson, era în retragere de la aliniamentul străzii, spațiu unde a fost plantat un scuar cu arbori, arboret și flori. Planimetria edificiului, ca și soluția volumetrică, este realizată în baza compoziției axial-simetrice, în spiritul stilizărilor istorice, cu folosirea formelor și detaliilor clasicismului francez – o evocare sugestivă a tradițiilor educației europene (edificiul a fost proiectat ca unitate de învățământ). Sălile de clasă sunt grupate de-a lungul culoarelor și orientate spre curtea interioară; aulele importante și sălile de festivități au fost amplasate în volumele în formă de rezalite de la colțurile și din mijlocul fațadei principale, cu detalii influențate de curentele stilistice de la începutul secolului XX. Imobilul a fost puternic deteriorat în 1941, când și-a pierdut decorația plastică și formele arhitectonice ale coronamentului. Reconstrucția postbelică i-a simplificat mult aspectul artistic.

Istoric: Clădirea a fost concepută ca pension pentru copiii de nobili – proiectată în 1903 de arhitectul Vladimir Țigancu și inaugurată în 1905, dar cedată în același an către Ministerul Învățământului, devenind sediul Gimnaziului nr. 3 pentru băieți. În timpul primei conflagrații mondiale, din 1915 aici a fost dislocat Spitalul Militar. Tot în această clădire s-au ținut, din decembrie 1917, ședințele Sfatului Țării, primul parlament al Republicii Democratice Moldovenești, iar la 27 martie 1918 s-a votat Actul Unirii cu România. În anii interbelici ea a trecut în administrarea Ministerului Educației Naționale, în 1934 devenind sediul Facultății de Științe Agronomice a Universității din Iași, filiala din Basarabia. Faptul că instituția se afla la marginea orașului, de unde începeau câmpurile, a făcut ca un întins teren din apropiere să fie valorificat experimental, cu organizarea în toamnă a unor expoziții agricole.

În perioada postbelică, imobilul a fost corpul central, administrativ și de studii, al Institutului Agricol, iar ulterior sediul Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Republica Moldova.

Istorie recentă: Deși clădirea se află de mai multe decenii într-o stare deplorabilă, numeroasele solicitări, sesizări, scrisori, rapoarte expediate de conducerea instituției de învățământ autorităților naționale, prin care se cerea restaurarea acestui edificiu de importanță istorică, au rămas fără ecou. S-au făcut apeluri și către autoritățile române, s-a depus dosar, fără succes, și la Fondul Ambasadorial pentru Conservarea Obiectivelor Culturale (SUA). În 2023 administrația Academiei a lansat o campanie de strângere de fonduri pentru reparația Sălii Unirii, încercând să sensibilizeze publicul față de cauza restaurării imobilului. În prezent se realizează mici lucrări de renovare la interior, însă alocările bugetare din 2023, făcute în a doua jumătate a anului fiscal, precum și avizarea obligatorie din partea Consiliului Național al Monumentelor Istorice, fac ca și aceste mici proiecte de investiții să fie implementate anevoios.

Biblioteca orășenească „A.A. Jdanov” (anii 1950). Colecția ANA, DGAN, f. 161

Casă de raport cu încăperi pentru funcții sociale

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 148

Monument de categorie națională (RMRM nr. 191)

Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” (2024)

Anul construcției: 1836; 1897, reconstrucție; 1945, reconstrucție cu extindere, arh. Etti-Rosa Spirer

Funcțiune: Gimnaziul regional nr. 1 de băieți (1846–1862); Seminarul Teologic din Chișinău (1863); Hotel „Suisse” (1874–1941); Restaurantul „Nistru” (prima jumătate a anilor 1940); Biblioteca nr. 1 (1944–1950); Biblioteca „A.A. Jdanov” (1950–1988); Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” (1988–prezent)

Arhitectură: Clădirea a fost construită la aliniamentul străzii principale a orașului, la scurt timp după trasarea planului ortogonal al Chișinăului. Conceput pentru a fi dat în arendă pentru locuințe, edificiul era amplasat pe colț și avea două niveluri pe un plan dreptunghiular, ocupând o jumătate din lățimea trotuarului până la strada următoare. Pe cealaltă jumătate a fost construită o clădire cu un singur nivel. Arhitectura clădirii de raport a fost concepută în spiritul neoclasicismului rus, cu fațadele la stradă soluționate identic, doar cu un număr diferit de axe compoziționale. Erau flancate la colțuri cu porticuri ionice, dominate de frontoane triunghiulare, între porticuri se aflau ferestre, iar deasupra axei centrale – un balcon. Clădirea a fost reconstruită postbelic, cu extindere pe toată lățimea trotuarului până la Stradela Teatrului, spre care a fost orientată a doua fațadă laterală. A fost reluată schema compozițională a fațadei inițiale, cu porticuri ionice la colțuri și cu mărirea numărului de axe compoziționale, și a fost alungit și balconul central, cu reconstrucția cornișei inițiale, deasupra căreia a fost ridicat un etaj-atîc, tratat drept parapet al întregii clădiri. Etajele au fost apoi ajustate pentru locuit, în timp ce parterul a adăpostit un sediu de bibliotecă, o librărie și o farmacie. Pe clădire au fost fixate plăci comemorative dedicate personalităților care au locuit în ea pe vremea când era hotel.

Istoric: În 1835–1836 Ivan Monastârski, funcționar al Consistoriului, a obținut parcela de teren urban orientată spre strada principală a orașului și mărginită lateral de actualele străzi Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni și Teatrului, parcelă pe care a fost construită o casă cu apartamente de raport. Între 1846 și 1862 clădirea a fost sediul Gimnaziului regional nr. 1 de băieți, iar în 1863 a fost cumpărată de Seminarul Teologic din Chișinău pentru cazarea seminariștilor. Căminul acesta a fost închiriat în 1874 de cetățeanul elvețian Charles Thomas Semadeni, care l-a transformat într-un hotel numit „Elvețian”, redenumit în 1936 Hotel „Suisse”. La parterul hotelului

a fost deschis un restaurant cu intrare din stradă. În 1897 clădirea a fost arendată pe 15 ani negustorului N. Muraciov, care a inițiat reparații capitale, cu intervenții în structura arhitectonică și cu organizarea unei serii de încăperi pentru ateliere și prăvălii: salon fotografic, magazin de textile, frizerie, cofetărie, societate de asigurări etc. Hotelul „Suisse” a funcționat până în 1941, când clădirea a fost avariată. Începând din 1945 a fost refăcută din temelie și extinsă în plan după proiectul arhitectei Etti-Rosa Spirer, cu păstrarea schemei compoziționale a fațadelor stradale. Din a doua jumătate a secolului trecut și până în prezent, simbolul acestui monument este sediul central al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, redenumită de mai multe ori pe parcursul anilor.

Istorie recentă: Vinovat de starea deplorabilă în care se află edificiul de mai bine de 30 de ani este considerat numărul mare de persoane private care dețin proprietăți aici. Biblioteca Municipală ocupă o cotă de circa 40% din suprafața totală a clădirii. În Republica Moldova nu există un mecanism funcțional care să-i tragă la răspundere pe proprietarii de monumente istorice pentru neîndeplinirea obligațiilor de asigurare a pazei, integrității și protecției acestora. Cu toate că, în ultimele decenii, administrația Bibliotecii a solicitat în mai multe rânduri autorităților municipale și centrale reabilitarea și restaurarea clădirii – în 2016 fiind realizat, iar în 2022 actualizat și un proiect de reparații –, intervenția statului în salvarea acestui imobil se lasă în continuare așteptată.

Seminarul Teologic din Basarabia (1903). Colecția Iurie Cojocaru

Biblioteca Națională a Republicii Moldova (corp 2)

Str. 31 August 1989 nr. 78

Monument de categorie națională (RMRM nr. 214)

Biblioteca Națională a Republicii Moldova, corp 2 (2024)

Anii construcției: 1900–1902, arh. Vasili Elkașev, coordonare șantier arh. Mihail Seroținski

Funcțiune: Seminarul Teologic din Basarabia (1903–1919), Facultatea de Teologie din Chișinău (1926–1940), Facultatea de Energetică a Universității Tehnice a Moldovei (1944–1991), Facultatea de Teologie (1991–1993), Secția de artă plastică, cartografie și carte rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (1993–prezent)

Arhitectură: Realizată în stil eclectic, cu reminiscențe clasiciste și elemente de arhitectură rusă, clădirea are două niveluri ridicate pe un demisol înalt și formă de „T”, cu culoare centrale. Fațada principală, orientată spre actuala stradă 31 August 1989, este caracteristică pentru arhitectura clădirilor care adăposteau instituții de învățământ în Imperiul Rus: în centru porticul de intrare cu balcon-tribună deasupra, sprijinit pe doi piloni, pe latura opusă – a doua intrare mai modestă. Clădirea este construită din piatră, iar decorațiunile din mortar – ancadramele în arc și segment de arc la ferestre, arhivolte false îngemănate deasupra ferestrelor de la etaj – reprezintă o stilizare a decorului arhitectonic tipic rusec. Partea superioară cu atice laterale, conturată de o friză din panouri cu triglife, scoate în evidență intrarea principală și pune în valoare eclecticismul arhitecturii. Pe fațadele laterale se află intrări secundare, dispuse pe axele de simetrie.

În perioada sovietică edificiul și-a păstrat în mare arhitectura inițială, dar au fost modificate acoperișul, care a pierdut piramida centrală, și ferestrele din atice.

Istoric: Seminarul Teologic din Chișinău, fondat în 1813 de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni pe modelul Academiei Teologice din Kiev, era amplasat inițial în cartierul Mitropoliei. Pentru că sediul lui se degradase, s-a decis construcția unei clădiri noi, care a fost definitivată în 1902. În 1926 Seminarul devine Facultatea de Teologie a Universității din Iași. Din 28 iunie 1940 până la 22 iunie 1941, facultatea a funcționat la Iași, iar ulterior a intrat în componența Universității din Cernăuți. Între 1944 și 1991 clădirea a adăpostit Universitatea Tehnică a Moldovei, în perioada 1991–1993 a redevenit pentru scurt timp sediul Facultății de Teologie, iar din 1993 este corpul 2 al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, unde au fost transferate colecția de carte veche și rară, colecția de opere de artă și hărți și audiovideoteca. Din 2018 găzduiește și Muzeul Cărții.

Istorie recentă: Întemeindu-se pe istoria construcției imobilului și pe apartenența acestuia la Biserica ortodoxă rusă (în perioada țaristă) și română (în perioada interbelică), atât Mitropolia Moldovei, afiliată Patriarhiei de la Moscova, cât și Mitropolia Basarabiei, subordonată Bisericii Ortodoxe Române, au încercat, în diverse momente ale istoriei, să ceară guvernanților Republicii Moldova cedarea cu titlu gratuit a imobilului. Ambele tentative – a Mitropoliei Moldovei în 1994 și a Mitropoliei Basarabiei în 2023 – au stârnit reacția imediată a comunității profesionale de bibliotecari și a societății civile. Aflând despre inițierea unui proiect de lege pentru transmiterea clădirii cu titlu gratuit către Mitropolia Basarabiei, Asociația Bibliotecarilor din Republica Moldova a redactat în martie 2023 o petiție, cerând ca Biblioteca Națională să nu fie lipsită de clădirea în care este păstrată colecția de patrimoniu național scris. Mai multe grupuri de activiști din Chișinău au inițiat, la rândul lor, petiții și note de poziție împotriva inițiativei. Petiționarilor li s-a alăturat și societatea civilă din România, care, printr-o scrisoare deschisă adresată președintelui Maia Sandu, și-a declarat sprijinul necondiționat pentru Republica Moldova în efortul său de integrare în Uniunea Europeană și a dezaprobat tranzacțiile politice care îi pun patrimoniul în pericol. Membrii societății civile basarabene au depus de asemenea o petiție fizică la cancelariile mai multor instituții, cerând retragerea proiectului de lege care încalcă principiile legalității, laicității și egalității cultelor religioase. Oficiul Avocatului Poporului și Consiliul de Egalitate din Republica Moldova au constatat natura lui discriminatorie și au recomandat renunțarea la această inițiativă legislativă. Deși clădirea necesită de mai mulți ani intervenții de reabilitare și renovare, îndeosebi la nivelul acoperișului, în ultimul deceniu autoritățile nu au bugetat niciun proiect de investiție care să asigure conservarea monumentului.

Oficiu poștal (anii 1970). Colecția Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor

Edificiu cu destinație comercial-publică

Str. Vlaicu Pârcălab nr. 71

Monument de categorie națională (RMRM nr. 280)

Ruina oficiului poștal (2024)

Anul construcției: 1912, arh. Mitrofan Elladi

Funcțiune: sediul Societății de Amanetare a Proprietății Imobiliare (interbelic); oficiu poștal (perioada sovietică)

Arhitectură: Clădirea a fost destinată activităților comercial-publice, cărora le corespundea și soluția planimetrică – planul rectangular, la aliniamentul străzii, conținând o singură sală de operații financiare, cu un birou amplasat la mezanin, la care urca o scară cu două rampe. Fațada este asimetrică, cu șase pilaștri instalați pe laturile unui portic și printre cele patru ferestre distribuite în două registre: jos trei largi, alungite, în arc în plin cintru, cărora deasupra le corespund alte trei, rectangulare, joase, divizate prin menouri de piatră în câte trei secțiuni. Porticul este încununat cu un fronton, în spatele căruia se află volumul prismatic al lanternoului ce furniza lumină naturală pentru scară. Friza ornamentată cu scuturi heraldice, ghirlande de flori și detalii arhitectonice (triglife cu picături), frunze de laur și caduceul lui Hermes corespund destinației comerciale a clădirii.

Istoric: Edificiul a fost construit în primul deceniu al secolului XX și a aparținut Societății de Amanetare a Proprietății Imobiliare. Se afla pe locul unei construcții mai vechi, de la care s-au păstrat amplasamentul, parametrii planului, partea subterană și intrarea veche, inclusă în noua construcție. În perioada sovietică, clădirea a găzduit Oficiul poștal de abonamente la presă.

Istorie recentă: La 22 iunie 2011, în urma unei serii de acțiuni abuzive din partea unei companii private, inclusiv schimbarea numărului cadastral al monumentului și incorporarea lui la o altă adresă pentru care exista deja o autorizație de construcție, a avut loc ultima tentativă de demolare a edificiului. Această acțiune, dovedită ilegală, dar rămasă nesancționată, a reprezentat punctul culminant al campaniei de demolare a monumentelor de arhitectură care a afectat orașul Chișinău în perioada respectivă. Mai mulți reprezentanți ai societății civile, așa-numiții „Postașii Chișinăului”, s-au unit în jurul clădirii într-un protest care nu a reușit să stopeze imediat demolarea, dar a salvat fațada principală.

Coagularea societății civile în jurul acestui monument a declanșat ulterior și alte inițiative care vorbesc despre importanța patrimoniului construit și despre pierderea acestuia, precum „SPACES: DEMOLAREA / DEMOLITION”,

un proiect cultural de proiecții în aer liber, implementat în vecinătatea edificiului demolat din strada Vlaicu Pârcălab nr. 71, cu filme documentare care prezintă reflecțiile artiștilor asupra demolărilor din diverse orașe europene.

Vilă urbană

Str. Mateevici nr. 73

Monument de categorie locală (RL nr. 530)

Ruina monumentului „Vilă urbană” (2024)

Perioada construcției: a doua jumătate a sec. al XIX-lea; începutul sec. XX, reconstrucție

Funcțiune: casă de locuit

Arhitectură și istoric: Clădirea se află la marginea de sud a centrului istoric, construită cu fațada îngustă la aliniamentul străzii și orientată în adâncul lotului, pe o parcelă strâmtă de teren. Ridicată pe plan rectangular, constă din parter și o mansardă în partea centrală, deschisă spre grădină. Are planimetria obișnuită a caselor urbane, fiind alcătuită din cinci camere legate în anfiladă circulară. La nivelul mansardei, intrarea se face pe o scară cu intrare dinspre curte. Fațada orientată spre stradă are o compoziție asimetrică, cu cinci axe, dintre care patru sunt goluri de ferestre, grupate câte două, și una este a ușii de intrare (zidită), amplasată lateral spre dreapta, unde se află grădina. Ferestrele fără ancadrame sunt dominate de cornișe pe console cu numeroase muluri, amplasate pe peretele divizat de lezene. În partea de jos, grupul ferestrelor este unit de o plintă de pervaz. Balconul de la mansardă are un grilaj metalic ornamentat, care a păstrat detaliile stilului modern.

Istorie recentă: În ultimele decenii, vila a schimbat mai mulți proprietari, fiind înregistrate circa 5 tranzacții de vânzare-cumpărare. Cu toate acestea, starea de degradare a edificiului a continuat să avanseze. De această vilă „abandonată” se leagă și prima inițiativă *squat* din Chișinău, lansată în 2010, care avea drept scop transformarea clădirii într-un centru cultural-social alternativ, capabil de autogestiune. Inițiativa a fost însă înăbușită în scurt timp de autorități.

În martie 2024, vila Mateevici 73 a revenit în atenția mass-media atunci când, în timpul lucrărilor de reabilitare aprobate de municipalitate și de Consiliul Național al Monumentelor Istorice, o parte însemnată a pereților clădirii s-a prăbușit. Responsabilii proiectului de reabilitare au dat vina pe expertiza defectuoasă, iar autoritățile au cerut sistarea lucrărilor până la realizarea unei noi expertize.

În urma ultimei verificări de teren realizate de echipa proiectului și în baza mărturiilor vecinilor, lucrările de șantier, reîncepute în iulie 2024, avansează rapid, fiind observate în scurt timp ziduri noi și structuri la nivelul acoperișului.

Cinematograful „40 de ani ai Uniunii Tineretului Comunist”. Colecția ANA, DGAN, f. 3/12088

Cinematograful „Gaudeamus”

Str. Vasile Alecsandri nr. 4

Fără statut de monument protejat

Ruina Cinematografului „Gaudeamus” (2024)

Anul construcției: 1957, arh. Valentin Voițehovschi

Funcțiune: Cinematograful „40 de ani ai Uniunii Tineretului Comunist”, ulterior Cinematograful „Gaudeamus”

Arhitectură: Clădirea a fost construită pe un teren triunghiular în plan, amenajat cu arbori și vegetație decorativă, cu care plastica ei arhitecturală – o combinație de volume austere – intră în contrast. Cu o capacitate de 350 de spectatori, a fost unul dintre primele edificii care au schimbat aspectul arhitectural al imobilelor care adăposteau săli de spectacol. Ca tip arhitectural-structural, cinematografele erau pe atunci în etapa de formare, principiul călăuzitor fiind dezvoltarea prin formă a organizării lor funcționale. Ca atare, aspectul lor reprezenta o combinație judicioasă, proporționată, de forme geometrice austere, fiecare corespunzând unui spațiu funcțional – sala de vizionare, cabina de proiecție, foaietul cu casa de bilete –, combinație apărută ca răspuns la exigențele deciziei din 1955 referitoare la eliminarea decorului excesiv în arhitectură.

Istoric: Cinematograful este construit la fosta periferie de sud a orașului, pe terenul fostului cimitirul urban format la confluența a două străzi magistrale, mai precis pe sectorul înhumărilor de confesiune luterană, unde s-a aflat și mormântul arhitectului Alexandru Bernardazzi. Cinematograful a fost proiectat de echipa Institutului Moldghiprostoi, condusă de arhitectul Valentin Voițehovschi, fiind derivat dintr-o serie de proiecte-model. A fost inaugurat în 1957 cu denumirea „40 de ani ai Uniunii Tineretului Comunist”, iar în anii 1990 a fost rebotezat „Gaudeamus”.

Istorie recentă: În 2004, clădirea, aflată până atunci în gestiunea Ministerului Culturii, devine proprietatea privată a unui agent economic. După 6 ani se privatizează și teritoriul aferent cinematografului, pe care proprietarul își declară intenția de a construi un bloc locativ cu 15 niveluri. În 2016 municipalitatea autorizează demolarea imobilului, decizie contestată de mai mulți locuitori ai capitalei și de reprezentanți ai societății civile, care au lansat o petiție și au organizat o serie de proteste, cerând oprirea operațiunilor de demolare. Argumentul lor era că Gaudeamus este singurul spațiu public din cartierul Telecentru al Chișinăului care oferă posibilități de recreere, petrecere a timpului liber și participare la activități culturale.

În perioada 2016-2018 au fost organizate mai multe ședințe de discuții cu consilieri municipali și reprezentanți ai

autorităților centrale, în cadrul cărora au fost căutate soluții pentru a păstra cinematograful, însă, în absența voinței politice, discuțiile nu au dus la nimic.

În pofida mai multor încercări de demolare, care au lăsat edificiul fără o parte din pereți și acoperiș – daune iremediabile –, operațiunea nu a fost dusă până la capăt datorită intervenției comunității de activiști. În martie 2020, autorizația de desființare a cinematografului deținută de agentul economic a expirat, iar un alt act care ar permite demolarea nu a fost emis. Actualmente, clădirea este pe jumătate demolată și năpădită de bălării.

Cafeneaua „Guguță”

Str. Maria Cebotari nr. 20

Fără statut de monument protejat

Clădirea fostei Cafenele „Guguță” (2024)

Anul construcției: 1969, arh. Vladislav Kudinov și Victor Zaharov; 1981, reconstrucție, arh. Boris Lebedev și Nikon Zaporozjan

Funcțiune: Restaurantul „Noroc” (1969–1976), Cafeneaua „Noroc” (1976–1979), Cafeneaua „Guguță” (1981)

Arhitectură și istoric: Arhitectura clădirii este specifică modernismului anilor 1960. Construcția are două niveluri pe un plan rectangular, cu fațada principală orientată spre o alee centrală a Grădinii Publice. Panourile vitrate continue de pe fațada etajului și cei trei pereți vitrați de la parter contrastează cu restul parterului închis cu porțiuni din beton, pe care se profilează scara exterioară spre terasa de la etaj.

Reconstrucția din 1979, menită să amenajeze Cafeneaua „Guguță”, a adăugat ferestrelor de la etaj, pentru protecție solară, o structură metalică inspirată din creația arhitectului brazilian Oscar Niemeyer. La fațada dinspre stradă a parterului au fost instalate, în aceeași stilistică, piese turnate din beton. Intrarea în vestibulul clădirii a fost protejată cu trei copertine – cupole tronconice, susținute în consolă, care ar simboliza, în viziunea autorilor, „cușma lui Guguță”. Coloristic, compozițional și decorativ, interioarele au fost amenajate pentru copii, arhitectura clădirii obținând un caracter scenografic. Cafeneaua a fost închisă în 2007.

Istorie recentă: În 2009, în urma unei succesiuni de tranzacții dubioase, compania care administra clădirea și care era deținută în proporție de 82% de Consiliul Municipiului Chișinău a fost achiziționată de o companie controlată de oligarhul Vladimir Plahotniuc.

În toamna anului 2014, aceasta a prezentat spre aprobare Consiliului Național al Monumentelor Istorice (CNMI) un proiect de construcție a unui hotel de 13 etaje, promovându-l și în cadrul Primăriei Chișinău prin preținse consultări publice, contestate în mai multe rânduri de un grup civic. Eșuând în implementarea acestui proiect, compania a vândut în 2017 clădirea unei firme imobiliare, care va cere în scurt timp aprobarea construirii unei clădiri de P+7 etaje și va obține, prin decizie judecătorească, dreptul de a privatiza terenul aferent cafenelei. În 2018, CNMI a aprobat noul proiect hotelier, decizie care a provocat un șir lung de proteste ale societății civile, organizate în jurul comunității *OccupyGuguță*. În toamna lui 2019, în urma demersului unui grup de reprezentanți

ai societății civile, membrii CNMI (pe timpul guvernului Sandu) au anulat avizele emise pentru construcția unui centru multietajat în locul cafenelei, iar Primăria Chișinău a revocat certificatul de urbanism pe care îl eliberase. Aceste decizii au fost atacate însă în instanța de judecată, la care au fost admiși ca parte la proces și reprezentanți ai societății civile. În septembrie 2023, Curtea de Apel Chișinău a adoptat o hotărâre favorabilă companiei private, dar la începutul anului curent, Ministerul Culturii din Republica Moldova a anunțat atacarea deciziei la Curtea Supremă de Justiție.

Note: Guguță este vestitul protagonist al volumului pentru copii *Isprăvile lui Guguță* de Spiridon Vangheli (Chișinău, 1967 și București, 1985). *OccupyGuguță* este o acțiune de protest permanent, inițiată în 2018 de un grup de cetățeni nemulțumiți de anularea frauduloasă a alegerilor locale de către regimul Plahotniuc. În următorii ani, mișcarea a avut o contribuție importantă la înlăturarea regimului oligarhic din Republica Moldova. Deveniți simbolul luptei antioligarhice, membrii comunității au cerut revenirea Cafenelei „Guguță” în proprietate publică și s-au opus deciziilor politice și ambițiilor dezvoltatorilor imobiliari care pun în pericol patrimoniul construit și spațiile publice din Chișinău.

Poarta Stadionului Republican (anii 1960–1970). Colecția ANA, DGAN, f. 33689

Stadionul Republican

Str. Tighina nr. 12

Fără statut de monument protejat

Poarta fostului Stadion Republican (2024)

Anul construcției: 1950, arh. Ilia Mnațakanov; 1955–1956, arh. Serghei Vasiliev

Arhitectură: Complexul de clădiri Stadionul Republican a fost amplasat pe locul a două piețe urbane unite, „Fânăria” și „Obor”, fiecare ocupând pe vremuri porțiunea dintre două străzi. Stadionul nu era vizibil din exterior, prezentând o compoziție cunoscută drept „sabie în teacă”: se afla într-o curte înconjurată de un zid de piatră, întărit ritmic cu rezalite care, depășind înălțimea zidului, conțineau detalii alegorice legate de sport. Intrarea principală dinspre str. Tighina se făcea printr-o colonadă, în centrul căreia se găsea poarta de tip arc triumfal. Deasupra tribunei de est era amplasată loja guvernului, a oaspeților VIP și delegațiilor, cu aspect de templu antic. Tribunele aveau formă de gradene cu scaune lungi pentru spectatori, din scânduri de lemn întărite cu suporturi de piatră. Pe axa stadionului, pe strada M. Kogălniceanu, era pavilionul sportiv, sub tribune se aflau încăperi administrativ-gospodărești. Ulterior, capetele stadionului au fost completate cu gradene în cerc, care au dat stadionului formă ovală. Suprafața lui a ajuns la 10.000 mp, iar capacitatea, la circa 21.500 de spectatori.

Istoric: Stadionul Republican era dotat cu terenuri pentru jocuri sportive în aer liber (fotbal, baschet, tenis), cu săli pentru antrenamente și competiții sportive. Dispunea de pavilioane specializate pentru probele de atletism, gimnastică și ciclism, de iluminare nocturnă. A găzduit numeroase meciuri și concursuri în cadrul unor competiții naționale, unionale și internaționale, dar și manifestări festive și cultural-artistice. În 1991 s-a constatat că nu corespunde criteriilor FIFA și UEFA pentru meciuri internaționale de fotbal, însă a rămas funcțional până în 2006.

Istorie recentă: Stadionul Republican a fost demolat în 2007, guvernarea declarându-și intenția, nesusținută financiar, de a construi un nou complex sportiv polivalent. În anii care au urmat, terenul a fost lăsat în paragină. Astăzi în stare relativ bună se mai află doar clădirea administrativă și porțile monumentale. În 2018, stadionul a reintrat în vizorul opiniei publice atunci când majoritatea parlamentară a adoptat o lege care permitea vânzarea terenului aferent fostului stadion către guvernul Statelor Unite, pentru construcția unui nou sediu al ambasadei americane – inițiativă legislativă criticată de opoziție. În 2020 legea a fost abrogată, iar în 2022 guvernul

a semnat o înțelegere cu ambasada americană privind achiziționarea terenului. În iulie 2024 Parlamentul Republicii Moldova a ratificat acordul de vânzare.

Aceste decizii au fost adoptate de guverne diferite (PCRM, PDM, PSRM, PAS) în ciuda opoziției comunității sportive și a locuitorilor orașului. În 2019, o petiție a societății civile a adunat peste 8.000 de semnături, cerând transparentizarea procesului de înstrăinare a acestui spațiu public important pentru locuitorii Chișinăului. În 2022 au avut loc proteste și un flashmob artistic pentru păstrarea terenului în folosul cetățenilor, iar în 2024, în urma reluării negocierilor de vânzare, societatea civilă a organizat un protest în fața Ambasadei SUA și a relansat petiția care cerea înființarea pe teritoriul fostului stadion a unei grădini publice.

Pe de altă parte, în iunie 2024 autoritățile centrale au anunțat că intenționează să construiască un stadion național – proiect cu o valoare estimată la circa 85 de milioane de euro, iar costul pentru elaborarea studiului de fezabilitate și proiectarea noului stadion să fie acoperit din vânzarea terenului fostului Stadion Republican.

Notă: PCRM - Partidul Comuniștilor din Republica Moldova; PDM - Partidul Democrat din Moldova; PSRM - Partidul Socialiștilor din Republica Moldova; PAS - Partidul Acțiune și Solidaritate.

Filarmonica (începutul anilor 1960). Colecția ANA, DGAN, f. 1/3754

Filarmonica Națională „Serghei Lunchevici”

Str. Mitropolit Varlaam nr. 78

Fără statut de monument protejat

Ruina Filarmonicii Naționale „Serghei Lunchevici” (2024)

Anii construcției: 1912–1913; 1960–1962, reconstrucție și extindere, arh. Valentin Voîțehovschi

Funcțiune: circ (1913–1940); sediu de filarmonică (1940–2020)

Arhitectură: Clădirea Filarmonicii și-a căpătat expresia arhitecturală în urma reconstruirii Circului, al cărui sediu era compus dintr-un bloc prismatic cu etaj, rectangular în plan, ridicat la aliniamentul străzii – destinat administrației, sălii de repetiții, încăperilor pentru artiști, decorurilor etc. –, și o sală octogonală cu arena, anexată în partea opusă intrării. Circul fusese construit la începutul secolului XX în stil Art Nouveau. Începând din anii 1950 s-au făcut încercări de a adapta structura clădirii la un program de spectacole teatrale și muzicale. Edificiul a fost extins cu o aripă nouă, pe locul unor case distruse în timpul războiului, spre colțul străzii, unde s-a format un scuar, din care a fost creată intrarea principală printr-un portic semicircular în plan. Partea veche a imobilului a fost inclusă în structura nouă cu păstrarea fațadei orientate spre stradă – simetrică, cu două rezalite laterale, fiecare cu o intrare veche și cu ferestre alungite în arc, rezalite între care se înșirau patru axe cu ferestre rectangulare în două registre –, dar cu înlocuirea detaliilor.

Istoric: Clădirea Circului, inclusă în frontul dens construit al străzii, a fost utilizată conform destinației primare până în anii postbelici, funcționând însă și ca spațiu teatral. La mijlocul anilor 1950 s-a proiectat extinderea ei, pentru a fi transformată în centru de spectacole, dar directiva din 1955 contra abundenței decorului în arhitectură a făcut ca arhitectul Valentin Voîțehovschi să finalizeze proiectul, spre sfârșitul deceniului, după noile exigențe. Construcția părții noi a fost terminată în anul 1962, cu simplificarea decorului. În structura clădirii a fost inclusă și o sală nouă, deasupra foaierei de la parter.

Istorie recentă: La 24 septembrie 2020, Filarmonica Națională „Serghei Lunchevici” a fost devastată de un incendiu. Tavanul sălii principale a cedat, flăcările au distrus cele două săli de concert, biblioteca, depozitară a unor manuscrise și partituri valoroase, sălile de repetiții, diverse instrumente muzicale. Se presupune că incendiul a pornit de la acoperișul unei anexe, dar până în prezent cauza lui exactă nu e cunoscută.

Deși, după stingerea incendiului, autoritățile s-au declarat preocupate de restaurarea și renașterea Filarmonicii Naționale, eforturile de reconstrucție a edificiului s-au limitat la organizarea unui concurs internațional de soluții arhitecturale, al cărui câștigător a fost desemnat în mai 2023. În anul curent, Ministerul Culturii afirma că valoarea proiectului este estimată la circa 75 milioane de euro, sumă de care bugetul de stat nu dispune. Soluțiile oferite opiniei publice variază de la negocierea unui contract de împrumut al sumei necesare până la selectarea proiectului clasat pe locul secund, propus de arhitecți locali. Oamenii de cultură interesați de soarta Filarmonicii sunt de părere că reconstrucția este tergiversată în mod intenționat, opinie întărită de declarația unui reprezentant al Ministerului Culturii din Republica Moldova, difuzată în 22 aprilie 2024 la Realitatea TV, cum că ar fi bine ca refacerea clădirii să nu fie prioritizată pe durata războiului din Ucraina, pentru a evita posibilitatea căderii unei „bombe peste o sută de milioane de euro”. Între timp, un simbol al stării deplorabile a Filarmonicii Naționale a devenit un iPod Nano instalat la casa de bilete, care, conectat la boxe externe, rulează zilnic același playlist cu muzică clasică, pentru a reaminti autorităților și cetățenilor că Filarmonica există.

Moara Roșie

Str. Moara Roșie nr. 5

Monument de categorie națională (RMRM nr. 211)

Ruina monumentului „Moara Roșie” (2024)

Anul construcției: 1884; 1902, reconstrucție

Funcțiune: fabrică (până în 1950); depozit (a doua jumătate a secolului XX)

Arhitectură: Clădirea actuală a morii este rezultatul reconstruirii unei mori mai vechi, atestate documentar. A fost ridicată pe trei niveluri, pe plan rectangular cu o anexă laterală, în stil neoclasic, cu forme austere. Pereții din piatră erau tencuiți neted și văruiți. După un incendiu a pierdut un etaj, fiind renovată în 1902 cu adăugarea a trei niveluri – două etaje și o mansardă –, fațada principală căpătând un rezalit central cu fronton. Partea nouă a clădirii a fost clădită cu includerea alternativă, la colțurile pereților și la golurile rectangulare ale ferestrelor și ușilor, a unor blocuri de piatră albă de carieră și a unor cărămizi roșii, evidențiind structura și detaliile arhitectonice – ancadramente, bolțari – ale ferestrelor circulare în segment de cerc și în arc în plin cintru.

Istoric: Clădirea este singura rămasă în picioare dintr-un complex industrial. Inițial era din lemn și avea un singur nivel, dar în 1884 a fost reconstruită din piatră albă și a căpătat două etaje. Câțiva ani mai târziu a intrat în proprietatea negustorului Abram Levenzon. Pereții nivelurilor pe care acesta le-a adăugat în 1902 erau din piatră și căptușiți cu cărămidă roșie, datorită căreia edificiul a și devenit cunoscut drept „Moara Roșie” (i se mai spunea, după numele proprietarului, „Moara Levenzon”). În perioada sovietică a fost folosit ca depozit și ulterior abandonat.

Istorie recentă: La cererea unui dezvoltator imobiliar, interesat de terenurile din vecinătatea morii, în 2010 Primăria Municipiului Chișinău solicita Ministerului Culturii excluderea imobilului din registrele de stat pentru a putea elibera autorizații de demolare, invocând starea gravă de avariere, pericolul pentru viața și sănătatea locuitorilor, precum și imposibilitatea de a restaura și repune în valoare monumentul. Adresa Primăriei a fost respinsă de Ministerul Culturii. Trebuie însă menționat că Parlamentul Republicii Moldova este unicul organ abilitat să ia decizii privind modificarea Registrului Monumentelor Ocrotite de Stat.

În ultimele decenii, diverși oameni de cultură și societatea civilă au cerut fără succes intervenția autorităților în conservarea, restaurarea și transformarea Morii Roșii într-un edificiu cu destinație social-culturală, de pildă într-un Muzeu de Artă Contemporană. În toată această perioadă, în vecinătatea ei s-au ridicat cartiere rezidențiale, în timp

ce starea clădirii amenință în continuare siguranța locuitorilor urbei.

Deși terenul pe care se află monumentul figurează ca proprietate municipală, Moara Roșie nu este înregistrată la cadastru. Autoritățile locale și Ministerul Culturii au adoptat de-a lungul timpului poziții contradictorii referitoare la apartenența clădirii, susținând că ea aparține statului sau că este „un obiectiv privatizat” și prin urmare reabilitarea ei nu intră în atribuțiile Ministerului Culturii (conform ultimelor declarații din martie 2024).

Notă către cititor

Acest catalog însoțește expoziția „Chișinău la linia roșie” organizată de Asociația pentru cultură și arte Arbor și Arbor Institute for Culture în cadrul proiectului cultural „Dragă Chișinău”. Proiectul prevede realizarea la București și Chișinău a unui ansamblu de evenimente care pun în lumină patrimoniul capitalei basarabene prin prisma trecutului, a perioadei recente și a preocupărilor societății civile. Realizarea proiectului a însemnat o muncă de cercetare și documentare a unui număr de monumente istorice din Chișinău, prezentate publicului în cadrul unei expoziții cu colaje din fotografii de epocă și recente, cu obiecte, documente și resurse bibliografice din colecțiile muzeelor și bibliotecilor, cu pancarte și lucrări, cu înregistrări audio și video. Expoziția ilustrează funcțiunea și starea de conservare a clădirilor și vorbește despre evenimentele recente care le-au complicat sau încununat destinul.

Textele rezumative despre monumentele și spațiile publice cercetate în cadrul proiectului sunt semnate de Tamara Nesterov, arhitectă, doctor în studiul artelor vizuale (arhitectură) și autoare de studii științifice, căreia i-au revenit capitolele despre arhitectura și istoricul edificiilor, și de Victoria Nagy Vajda, responsabilă de secțiunea dedicată istoriei recente, în care au fost menționate cele mai importante evenimente contemporane, prin analiza

surselor online (articole de presă, investigații, documente instituționale, texte de autor, postări pe platformele de socializare etc.) și a discuțiilor și interviurilor purtate cu membri ai comunității științifice, reprezentanți ai instituțiilor publice și organizațiilor neguvernamentale, activiști și oameni pasionați de patrimoniu. Fotografii de epocă ale căror reproduceri apar în catalog, în expoziție și în alte materiale realizate cu ocazia proiectului aparțin colecțiilor Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, Agenției Naționale a Arhivelor din Republica Moldova, colecționarilor privați Lică Sainciuc, Anatolii și Maria Evdochimov, Iurie Cojocar, Iurie Șveț (bessarabica.info). Fotografii recente realizate pentru documentarea proiectului îi aparțin lui Lucian Spătaru, iar alte fotografii sunt semnate de Victor Ciobanu, Mihail Calarașan, Aurel Obreja, Dmitriy Polscin, Serghei Bobr, Katerina Shosheva, Ramin Mazur sau aparțin comunităților civice și/sau sunt preluate din spațiul online, cu menționarea sursei acolo unde este cunoscută. Asociația pentru cultură și arte Arbor și Arbor Institute for Culture cer iertare pentru eventualele omisiuni sau inexactități în menționarea surselor de imagine și se pun la dispoziția deținătorilor de drepturi care nu au putut fi identificați/contactați în legătură cu acest proiect.

Chișinău la linia roșie

14 septembrie — 5 octombrie 2024
ARCUB, Sala Cafenea
Str. Lipscani nr. 84—90, București

6 noiembrie — 8 decembrie 2024
Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Str. 31 August 1989 nr. 121A, Chișinău

Echipa editorială:

Editor: Victoria Nagy Vajda
Texte: dr. Tamara Nesterov, Victoria Nagy Vajda
Cuvânt-înainte: Vitalie Ciobanu
Verificare date: Vitalie Sprînceană, Victor Ciobanu
Traducere, redactare: Justina Bandol
Cercetători: Maria Evdochimova, Ana Maria Rusnac,
Livia Ermurachi, Denis Topal, Victor Organ
Ilustrații: Ionela Tican
Fotografii: Lucian Spătaru

Organizatori:

Asociația pentru cultură și arte Arbor (România)
Arbor Institute for Culture (Republica Moldova)

Proiect cofinanțat:

Administrația Fondului Cultural Național
Guvernul Elveției

Parteneri:

ARCUB - Centrul Cultural al Municipiului București
Muzeul Național de Istorie a Moldovei
Biblioteca Națională a Republicii Moldova
Organizații neguvernamentale din Republica Moldova

**DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN
REPUBLICA MOLDOVA**

Chișinău la linia roșie / Asociația pentru cultură și
arte Arbor (România), Arbor Institute for Culture (Republi-
ca Moldova); texte: Tamara Nesterov, Victoria Nagy Vajda;
cuvânt-înainte: Vitalie Ciobanu; traducere: Justina Bandol;
cercetători: Maria Evdochimova [et al.]; fotografii: Lucian
Spătaru. – Chișinău: [S. n.], 2024 (Bons Offices). – 63, [1] p.:
fot. în parte color.

Cofinanțat: Administrația Fondului Cultural Național,
Guvernul Elveției. – [300] ex.

ISBN 978-5-36241-289-0.

725.94(478-25)

C 46

Tipar: Bons Offices

©Conținutul acestui proiect nu reflectă neapărat punctul de vedere al donatorilor. AFCN nu
este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care pot fi folosite rezultatele lui.
Acesta sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanță

